

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚУРОЛЛИ КУЧЛАРИ ТИЗИМИДА ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ОБЪЕКТИВ ЗАРУРИЯТИ

Абдуллаев Шавкатжон Махмудиллаевич

Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси

Тарбиявий ва мафкуравий ишлар бошқармаси катта офицери,

харбий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), подполковник

e-mail. shavkat.abdullaev81@mail.com

Тел. +998-90-958-93-14

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-dekabr 2024-yil

Tasdiqlandi: 26-dekabr 2024-yil

Jurnal soni: 13

Maqola raqami: 92

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v13i.1103>

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/

KEYWORDS

Давлат харидлари, бюджет маблағлари, молиявий назорат, бозор элементи, эркин рақобат, товар сифати, хизмат ва ишлар, давлат буюртмачилари, ахборот-коммуникация технологиялар, маблағлар натижавийлиги, хариддор ва иштирокчилар.

ANNOTATSIYA

Ушбу мақолада бюджет маблағларидан самарали ва мақсадли фойдаланишда давлат харидларининг аҳамияти ҳамда уни амалга оширишда Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлар тизимидаги айрим ечимини топиш керак бўлган муаммоларни ҳал қилиш борасида таклиф ва тавсиялар ёритиб берилган.

Кириш. Бугунги кунда мамлакатимизда бюджет маблағларидан мақсадли ва самарали фойдаланиш ҳамда уларнинг манзиллийлигини таъминлаш мамлакат иқтисодий ривожлантиришда ва ижтимоий вазибаларни амалга оширишда муҳим омил сифатида қаралмоқда.

Мамлакат давлат бюджети маблағларидан самарали фойдаланиш уларнинг натижадорлигини ошириш ва мавжуд молиявий тизимни шакллантириш, уни барқарорлаштириш иқтисодий ўсишнинг асосий шартларидан биридир. Давлат харидлари давлат молияси тизимининг ривожини таъминлашда муҳим аҳамият касб этиб, бир томондан бюджет соҳаси самарадорлигига, иккинчи томондан эса, давлат бюджети маблағларининг мақсадли натижавийлигига тўғридан тўғри таъсир кўрсатади. Давлат харидларини белгиланган норматив-меъёрий ҳужжатларда белгиланган тартибларда амалга оширилиши мамлакатнинг стратегик мақсадлари, вазибалари ва ривожлантириш давлат дастурларини ўз вақтида амалга оширилишини ҳамда давлат ташкилотлари томонидан кўрсатиладиган хизматларнинг сифатли ва тўлиқ бўлишини кафолатлайди. Бу борада мамлакатимизда бир қатор меъёрий ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган бўлиб, ундаги белгиланган вазибаларни амалга ошириш бугунги куннинг муҳим вазибасидир.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 июлдаги “Бюджет маблағларидан фойдаланиш устидан молиявий назоратни кучайтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-100-сон Фармони [3] қабул қилинган бўлиб айнан бюджет маблағларини самарадорлиги ошириш борасида бир қатор куйидаги муҳим вазибалар белгиланган:

2024 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикасининг барқарор ривожланиш соҳасидаги миллий мақсад ва вазибаларига эришиш дастурларининг ижроси ҳар йили Ҳисоб палатаси томонидан баҳолашдан ўтказилади ҳамда натижалари юзасидан Ўзбекистон Республикаси Президентига ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасига ҳисобот киритилиши;

Иқтисодиёт ва молия вазирилик ҳамда биринчи даражали бюджет маблағларини тақсимловчилар Давлат бюджети ва давлат мақсадли жамғармалари ҳисобидан ҳудудларга тақсимланган маблағлар бўйича маълумотларни тегишли халқ депутатлари Кенгашларига тақдим этиши ҳамда маҳаллий Кенгашларининг ҳудудларга Давлат бюджети ва давлат мақсадли жамғармаларидан ажратилаётган маблағлар бўйича сўрови ва назорати йўлга қўйилиши;

ҳар чоракда Ҳисоб палатаси томонидан ўтказилган назорат тадбирлари якунлари бўйича тақдим этилган ахборотлар Вазирлар Маҳкамасининг мажлисларида муҳокама қилиб борилиши;

ички назорат тизимлари фаолиятини йўлга қўйиш ва уларнинг самарадорлигини янада ошириш мақсадида;

2025 йил 1 январдан бошлаб молиявий ва бошқа хавфларнинг олдини олиш учун устав фондида давлат улushi 50 фоиз ва ундан ортиқ бўлган йирик ташкилотларда уларнинг биринчи раҳбарлари бошчилигида коллегиал асосда “Хавфларни бошқариш” қўмиталари тузилиши каби муҳим вазибалар белгиланган.

Шунингдек, бюджет маблағларидан бюджет ташкилотларининг тўғри фойдаланиши мақсадида Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 22 апрелдаги “Давлат харидлари тўғрисида”ги ўРҚ-684-сон Қонуни [2] қабул қилинган. Ушбу Қонун асосида давлат буюртмачиларининг товарларга, ишларга ва хизматларга бўлган эҳтиёжларини пулли асосда таъминлаш жараёнининг ахборот - коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда давлат харидларини амалга ошириш шакли бўйича амалга ошириладиган муносабатларни нормалар асосида белгилаб берилган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 20 майдаги “Давлат харидларини амалга ошириш билан боғлиқ тартиб-таомилларни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 276-сон Қарори билан эса, давлат харидларини амалга оширишнинг рақобатли усулларини амалиётга жорий этиш борасидаги тартиб-таомиллари белгилаб берилган.

Бироқ, бугунги кунда мамлакатимизда Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлар тизимида зарур товар, хизмат ва ишлар билан ўз вақтида, керакли миқдорда ва турда, сифатда ҳамда

нархларни таъминлашдан ташқари рақобат муҳитини амалга оширишда ечимини топиш керак бўлган айрим муаммоли масалларни ҳал этишни тақозо этмоқда.

Адабиётлар таҳлили. Давлат харидлари соҳаси ҳар бир давлат иқтисодиётининг ривожланишида муҳим аҳамиятга эга. Ўзбекистон Республикасининг 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясида кўрсатилган еттинчи йўналишида “Тараққиёт стратегиясида миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш бўйича белгиланган вазифалар доирасида” бир қатор муҳим вазифалар белгиланган [4]. Амалга оширилаётган ислохотларда белгиланган вазифаларнинг самарали ижросини таъминлаш учун давлат харидлари тизимини такомиллаштириш ва давлат харидларини ташкил этишда замонавий механизмни жорий қилиш муҳим ўрин тутди. Шундай экан, давлат харидларнинг назарий жиҳатларини таҳлил қилиш ва такомиллаштириш орқали давлат секторининг товар (иш, хизмат)ларга бўлган эҳтиёжини ўз вақтида ва мақбул нархларда, арзон ҳамда сифатли маҳсулотлар билан таъминлаш масаласи доимо долзарб вазифалардан бири бўлиб қолади. Таъкидлаш жоизки, Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 22 апрелдаги “Давлат харидлари тўғрисида”ги ўРҚ-684-сон Қонунининг 4-моддасида “давлат харидлари - давлат буюртмачиларининг товарларга, ишларга ва хизматларга бўлган эҳтиёжларини пулли асосда таъминлаш жараёни” дея таъриф берилган [2].

“Давлат ва корпоратив харидлар” тушунчасининг моҳиятига иқтисодчи олимларнинг турлича ёндашувлари мавжуд. Ўзбекистонлик иқтисодчи олимлардан А.Вахабов, Н.Жумаев, Э.Махмудов, Т.Атамуратов, Т.Эшназаров, Г.Қосимова, З.Срождидинова, Д.Пулатов, М.Ҳайдаров, М.Оллоёров, Ж.Умаров, У.Уроқов, Д.Гафуров, Д.Қосимов, С.Турабов, Т.С.Маликов, А.Р. Акрамов, У.А.Бурхонов, Б.И.Нурмухамедова, А.К.Ибрагимов, Н.Х.Ҳайдаров, С.У.Умурзаковларнинг илмий ишларида давлат молиясини бошқариш ва бюджет маблағларини назорат қилиш, шунингдек, давлат харидларни такомиллаштириш масалалари тадқиқ этилган.

Ушбу жараённи бошқариш ва мониторинг қилиш юзасидан иқтисодчи олимлар Д.Пулатов, У.Бурханов, Т.Атамуратов, Б.Нурмухамедова, С.Умурзаковлар чуқур илмий изланишлар олиб

боришган. Маҳаллий иқтисодчи олим У.Бурхонов томонидан давлат харидларига қўйидагича таъриф берилган: давлат харидлари – бу “давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган товарлар, бажариладиган ишлар ва кўрсатилган хизматларни, яъни давлат хариди давлат эҳтиёжлари учун товар (иш, хизмат)ларни қисман ёки тўлиқ давлат маблағлари эвазига сотиб олинишидир” деб ўзларининг илмий қарашларида эътироф этган.

Тадқиқот методологияси. Мавзунинг илмий ўрганиш, тарихий-мантиқийлик, таҳлил ва тадқиқ этиш жараёнида тизимли таҳлил, статистик таҳлил ва илмий абстракция каби усулларидан фойдаланилган. Мақолада, ислом молияси ривожланиш тарихи тарихийлик усули орқали ҳозирги даврдаги жаҳон молия бозоридаги ўрни, мамлакат миллий иқтисодиётида ислом молиясини тутган ўрнига ва аҳамиятига мос равишда илмий таклиф ҳамда амалий тавсиялар берилди.

Тадқиқот натижалари. Давлат харидларининг вазифалари давлат бошқаруви фаолияти учун зарур товар, хизмат ва ишлар билан ўз вақтида, керакли миқдорда ва турда, сифатда ҳамда нархда таъминлашдан ташқари рақобатни ривожлантириш учун давлат харидларига кўпроқ тадбиркорлик субъектларини жалб қилиш, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот сифатини яхшилаш, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни халқаро андозаларга мос сифатли маҳсулот ишлаб чиқаришга ундашдан, бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш ва иқтисод қилишдан иборатдир. Бу вазифаларни амалга ошириш орқали мамлакат иқтисодиёти ривожига ҳамда ижтимоий соҳадаги ижобий ўзгаришларга таъсир кўрсатиш мумкин бўлади.

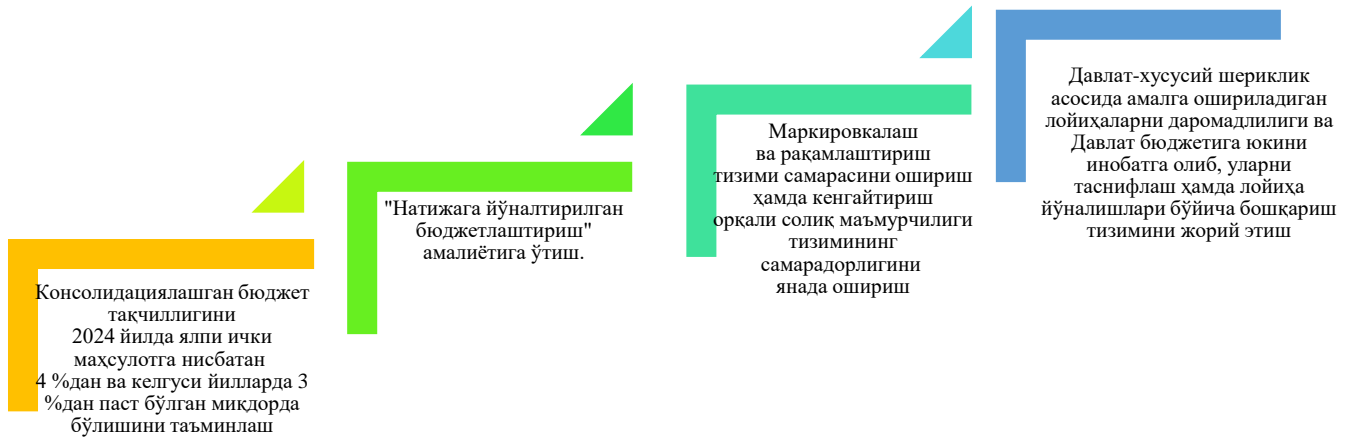
Давлат харидлари бозор элементи ҳисобланиб, унинг ёрдами билан иқтисодиётнинг турли соҳаларида маблағларни тақсимлаш ва самарадорлигини ошириш содир бўлади. Бу эса давлат харидлари соҳасига эътиборли бўлишни ва уни ривожлантиришни талаб қилади, бунда албатта тизимли ёндашув зарур.

Шу боис, давлат секторининг товарлар, иш ва хизматларга бўлган эҳтиёжини ўз вақтида ва мақбул нархларда, арзон ҳамда сифатли маҳсулотлар билан таъминлашнинг давлат харидлари асосида ташкил этишнинг аҳамиятли жиҳатлари мавжуд бўлиб, улар қўйидагилардан иборат (1-жадвал).

т/р	Йўналишлар	Аҳамият ва натижа
1	Иқтисодий ўсишни рағбатлантириш	давлат харидлари орқали маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш имконияти яратилади; янги иш ўринларини яратиш имконияти кенгайди; маҳаллий корхоналарнинг ривожланишига ёрдам бериш учун асос яратилади.
2	Рақобат муҳитини яратиш	тендер савдолари орқали шаффоф рақобат муҳитини шакллантиришга эришилади; сифатли маҳсулот ва хизматларни танлаш имконияти ортади; нархларнинг оптималлашуви таъминланади.
3	Инновацион ривожланиш	янги технологияларни жорий этишни рағбатлантириш имкониятига эришилади; илмий-тадқиқот ишларини молиялаштириш учун қулайликлар таъминланади; замонавий ускуналар харид қилиш орқали ишлаб чиқаришни модернизация қилишга эришилади.
4	Бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш	харажатларни оптималлаштириш таъминланади; давлат харидларининг шаффофлигини таъминлаш орқали маблағларнинг манзиллийлиги ортади; коррупцияга қарши курашишда самарали восита ҳисобланади.
5	Ижтимоий-иқтисодий ривожланиш	инфратузилмани ривожлантиришга эришилади; аҳоли учун сифатли хизматларни таъминлаш ҳажми ортади; ижтимоий дастурларни амалга ошириш имконияти кенгайди.
6	Тармоқлараро алоқаларни мустаҳкамлаш	турли соҳалар ўртасидаги ҳамкорликни ривожлантириш таъминланади; янги бизнес алоқаларини ўрнатиш учун кенг имкониятлар очилади; етказиб бериш занжирларини такомиллаштиришга эришилади.
7	Иқтисодий барқарорликни таъминлаш	давлат буюртмалари орқали ишлаб чиқаришни барқарорлаштириш таъминланади; иқтисодий инқироз даврида қўллаб-қувватлаш воситаси сифатида фойдаланиш имконияти яратилади; стратегик аҳамиятга эга тармоқларни ривожлантиришга эришилади.

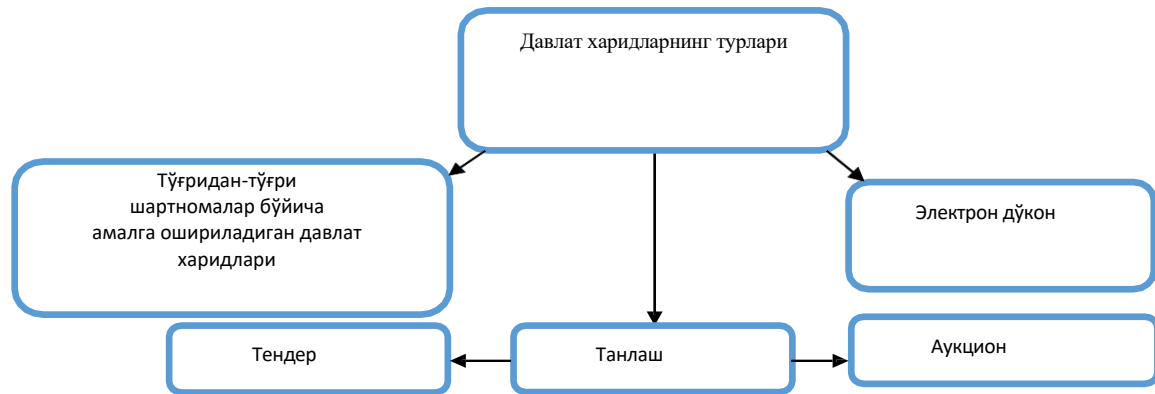
Таъкидлаш жоизки, Республикаимизда давлат харидлари тизимини шакллантириш ва такомиллаштириш мақсадида ислохотлар ўтказишга катта аҳамият берилмоқда. “Ўзбекистон – 2030” стратегиясининг 46-бандида[4] фискал барқарорликни

таъминлаш ва давлат мажбуриятларини самарали бошқариш йўналишида қуйидаги бир қатор муҳим вазифаларни амалга оширишни тақозо этади (1-расм).

1-расм. “Ўзбекистон – 2030” стратегиясида фискал барқарорликни таъминлаш ва давлат мажбуриятларини самарали бошқариш йўналишидаги асосий вазифалар

Таъкидлаш жоизки, “Давлат харидлари тўғрисида”ги Қонун асосида харидларнинг беш тартиб-таомили яъни тури белгилаб берилган (2-расм).

2-расм. Давлат харидлари тартиб-таомили турлари

Булардан иккитаси электрон дўкон ҳамда бошланғич нархни пасайтириш учун ўтказиладиган аукцион давлат хариди бўйича қарор қабул қилишда инсон омилини буткул инкор этади. Қолган харид тартиб-таомиллари шаффофлиги махсус-ахборот порталида зарур ахборот чоп этиш йўли билан таъминланган.

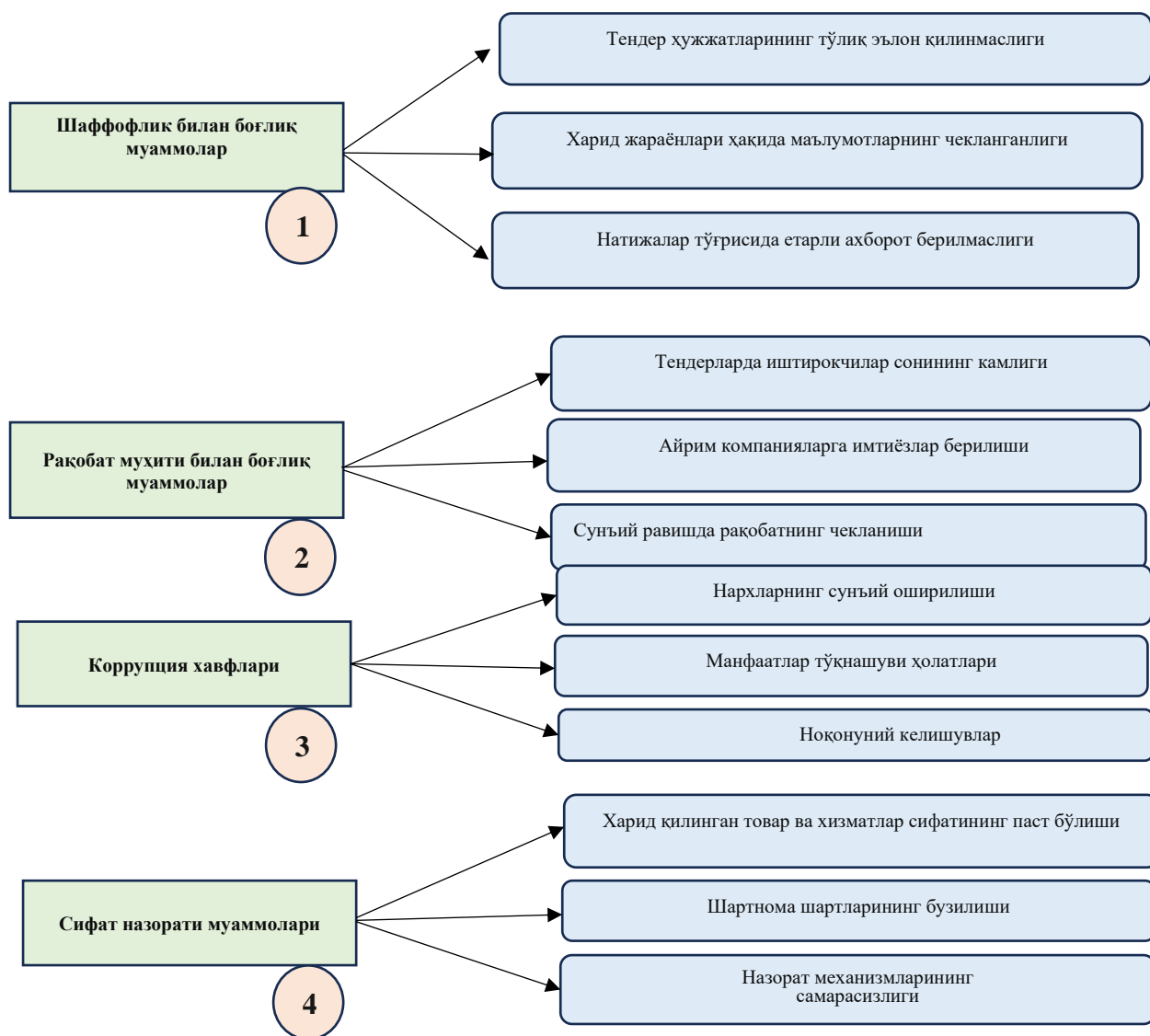
Бироқ бугунги кунда кўпгина мамлакатлар давлат харидларининг таҳлили натижасига кўра, харид турини танлашга давлат буюртмачисининг, харид иштирокчиларининг кутилаётган сони, давлат шартномасининг қийинлиги ва сиёсий рақобат даражаси таъсир кўрсатади. Масалан, агар буюртмачи мураккаб товар ёки хизматни харид қилмоқчи бўлса, унга аукционга қараганда, музокаралар ўтказиш фойдалироқ бўлади, яъни харид тартиб-таомилларининг турини танлашига боғлиқ бўлади. Бир нечта кўрсаткичлар бўйича ғолибни танлаш битта кўрсаткич бўйича

аукцион ўтказишга қараганда, рақобатни чеклашга кўплаб имкониятлар беради. Кўп ўлчовли аукционлар иштирокчиларининг қатор кўрсаткичлари, масалан, нарх ва етказиб бериш муддатлари бўйича рақобатлашишларини кўзда тутати. Кўрсаткичлар учун баллар маълум улушларда йиғилади ва энг юқори балл тўплаган иштирокчи аукцион ғолиби бўлади.

Буюртмачи томонидан аукционда найранг қилиш усули мавжуд имкониятлари бир хил бўлмаган оқибатларга олиб келиши ҳам мумкин.

Буюртмачига кенг коррупцион имкониятлар яратиб бериш баробарида иқтисодий самарадорликни пасайтириш оқибатларига ҳам олиб келиш эҳтимоли мавжуд.

Бугунги кунда давлат харидлари тизимидаги асосий муаммоларни кўриб чиқамиз (3-расм).

3-расм. Давлат харидларини амалга оширишдаги айрим муаммолар таҳлили

Таъкидлаш жоизки юқоридаги муаммолардан бири сифатида Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси маълумотларига кўра, 2021 йилда давлат харидлари жараёнида 763 та ҳолатда 971,1 млрд. сўмлик манфаатлар тўқнашувига йўл қўйилган. Қурилиш соҳасининг ўзида эса 3,5 трлн. сўмлик тендер савдоларида қонун бузилиш ҳолатлари аниқланган.

Коррупцияга қарши курашиш агентлиги томонидан давлат харидлари соҳасида 2021 йилда ўтказилган масофавий мониторингда бюджет буюртмачилари томонидан қиймати 145,3 млрд. сўмлик 452 та танловда “Давлат харидлари тўғрисида”ги ва “Рақобат тўғрисида”ги қонунларнинг талаблари бузилишига йўл қўйилганлиги аниқланиб, коррупциявий ҳуқуқбузарликларнинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф қилишга қаратилган 372 та тақдимнома киритилган.

Хулоса ва тақлифлар. Давлат харидларининг иқтисодий таъсири, аввало, ички иқтисодийёт сиёсатдан келиб чиққан ҳолда қаралса, у авваломбор, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни, кичик ва ўрта бизнес тадбиркорлик субъектларини давлат томонидан амалга

ошириладиган харидлар тизими орқали бажарилади. Ўз навбатида, кичик тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш миллий иқтисодийёт самарадорлигини оширишга олиб келади, рақобатбардош маҳсулотларга бўлган талабни шакллантиради. Давлат харидлари бюджет харажатларининг катта қисми ҳисобланиб, давлат эҳтиёжларни таъминлаш учун маълум функцияларни бажарган ҳолда рақамли иқтисодийётни самарали, барқарор ривожлантириш учун имкониятлар яратади. Шунинг учун ҳам давлат буюртмачисининг манфаатлари жамият манфаатлари билан мос келиши зарур.

Бунинг баробарида давлат харидларининг ташкилий тузилмалари ҳам мос равишда шаффоф амалга ошиши зарур.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли кучлар тизимида давлат харидларга оид бир қатор ечимини топиш зарур бўлагн муаммолар мавжуд бўлиб, жумладан, “Давлат харидлари тўғрисида” ги Қонуннинг “Ушбу Қонуннинг амал қилиш соҳаси”деб номланган 2-моддаси еттинчи хат бошида “Давлат томонидан қўриқланиши лозим бўлган шахсларнинг хавфсизлигини таъминлаш, Ўзбекистон Республикасида *мудофаа қобилиятини, хавфсизликни таъминлаш ва ички тартибни сақлаш учун давлат харидлари, давлат сирлари*

билан боғлиқ бўлган давлат харидларини амалга ошириш тартиби қонунчиликка мувофиқ белгиланади” деб норма киритилган.

Бироқ, бизнинг фикримизча Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлар тизимида бюджет маблағлари бўйича харажатлар сметасининг ёпиқ мазмунга эгаллиги ҳамда ҳарбий ва икки хил

мақсадларга мўлжалланган товарлар, ишлар ва хизматларни харид қилишга оид давлат харидлари бўйича қўшимча қонуности норматив -ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет Кодекси. Ўзбекистон Республикаси қонуни. ЎРҚ-360-сон. 26.12.2013.Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 йил №52-И-сон.

2.Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 22 апрелдаги ЎРҚ-684сон “Давлат харидлари тўғрисида”ги Қонуни.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 июлдаги “Бюджет маблағларидан фойдаланиш устидан молиявий назоратни кучайтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-100-сон Фармони.

4.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 20 майдаги “Давлат харидларини амалга ошириш билан боғлиқ тартиб-таомилларни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 276-сон Қарори.

6. <http://gnkc.uz/news/davlat-haridlari-nima.html>

7. <http://e-journal.uz/2021/04/>.